

Јајце

Ја имам 42 године. Прија рата сам са мужем и дјецом живјела у Јајцу. Прије рата животни стандард је био добар, живјело се право. Било је добро, могло се живјети и луксузно. Ја нисам имала викендицу, али било је мојих пријатеља који су имали и кола, и викендицу, и стан или куцу. Ја сам радила у Јајцу као благајник. Могло се зарадити пара и за годишњи одмор. Доћ до посла и радит, то је био једини проблем, јер тад можда пред рат, на пет година, већ је наступила незапосленост.

У Јајцу су по четрдесет пет посто становништва чинили Муслимани и Хрвати, а Срба је било осам посто. Моји пријатељи су били Срби, међу њима и моји вјенчани кумови, и Хрвати, а и Муслимани. Сви смо живјели и радили скупа, без икаквих проблема. Ја нисам никад знала људе по националности, јер сам увијек људе гледала као људе, а не Србе, Хрвате ни Муслимане.

У март и априлу Срби сз почели напуштати град и ситуација је тада већ била ружна. Срби су напустили град зато што је њима преко радио станице дат проглас, да напусте град. А имали су они и своје разлоге које ја не знам. Јајце су напустили колективно, а неки и појединачно. Наше власти звале су их да се поново врате, али нису се вратили. Напустили су и станове и радна мјеста и све.

Ја сам била на послу кад је пала прва граната, 27. маја у петнаест сати. Нешто је пукло и паника, сирена се огласила и ја сам почела бјежат кући одмах због дјеце. Нисам знала да је граната. Тада сам постала тотално свјесна да је почео рат у Јајцу.

За вријеме рата био је тежак живот у мојој кући. У то вријеме читава моја фамилија је била код куће, дјеца, муж је имо радну обавезу на чувању фабрике, а и ја сам исто радила. Радиш док сирена не засвира, док гранатирање не пође, онда страх, чекајући да можеш доћ кући и онда направит нешто што имаш, ако имаш, јер град је већ био блокиран. У марту и априлу мјесецу су заузети пунктови, тако да се није више могло у град долазит, ни храна се више није могла довлацит, тако да је и храна у граду била оскудна. Једно вријеме није било струје ни воде. По воду се морало ић кад не гранатира, кад се мало стиша, рано ујутру или по ноћи кад се мање види.

Било је јако пуно граната. Знало се десити да су гранате без престанка падале данима и ноћима. А знало се десит један период, дан, два, три, да не пане. Ал је разлог био због консултације са Србима. Пошто су они имали још Срба у граду, па да се изврши размјена људи између Мркоњића и Јајца. Е тад није било граната, али је снајпер радио.

До августа мјесеца су само гранате биле, и снајпери, топ, тенк, ал је од 24. августа почела и авијација тући. Авион је био грозан, најопаснији, јер су они бацали те касетне бомбе, крмаце, неке земља зрак, зрак земља, ја се не разумијем у то. Сама помисао на авионе је била грозна, јер тако брзо пролети, зашкрипа и избаци терет.

Ми смо у Јајцу остали пет мјесеци. Од напада пет мјесеци, у граду под опсадом. Све до 28.10.1992. године. Кућу у Јајцу смо напустили зато што је наступила паника у граду. Наводно су линије биле пробијене од стране четника. Прије нас

је изашло скоро све из зграде, остала ја с дјецом, онда смо и ми кренули. Пошто смо били сами, отишла сам ради сигурности дјеце до моје мајке.

Тата је код мене осто у стану, јер ми смо добили можда дан, два прије струју и тај дан смо добили воду, а код њих је била прекинута жица, струје нису имали ни да сагледају дневник, ни вијести да цују, тако да је он дошао код мене.

Мени је помогао један заповједник ХОС-а у Јајцу, он је дошао по нас у пола дванаест навеце, рекао да се дижемо, да идемо одмах, да ништа не носимо пуно, јер нема мјеста у ауту.

Изашли смо моја мајка, дјеца и ја. Понијела сам само дјеци да имају унутарњи веш, да се могу пресвући. У то вријеме ко да сам била дрогирана, једноставно нисам била свјесна ситуације. Себи нисам поњела ништа. Изишли смо у паници, у страху, гранате су падале тако да смо се бојали да неће на ауто или негдје око нас паст граната.

Мој отац је осто до нешто око један сат у ноћи, а онда је и он кренуо. Брат је осто, јер је он требо на линију.

Ми смо колима отишли до њихове команде преко Врбаса. Сутрадан смо онда кренили у Крушцицу, а из Крушцице смо кренили за Травник трактором, с пријатељем. Моја дјеца, мајка, мој муж и ја.

31. октобра смо стигли у Травник. Киша, хладно, грозно вријеме је било. Храна никаква, јер ја је нисам била поњела, нисам била свјесна, не знам. Мој излазак ја не могу схватити, ни сама себи га не могу објаснит, јер кренула сам без хране, нисам мислила уопште да ја одо, да се нецу вратити. Јер ја сам мислила отићемо тамо, тај дан и враћамо се сутра. Међутим мој одлазак је био, још увијек без повратка.

У Травнику је било јако пуно људи, али најжалосније од свега је што смо ми изашли скупа, Хрвати и Муслимани, и нас су раздвојили у Травнику. Биле су двије гимназије, једна је била за Муслимане, једна је била за Хрвате. Мени је било најтеже кад сам се растављала са својом пријатељицом која је радила са мном и која је становала са мном у згради. Она је била пред једном школом, ја сам била пред другом и тад су нам рекли гдје Муслумани могу ић, а гдје Хрвати могу ић. Тад ми је било и грозно, тешко и тужно. Без обзира, већ сам и изашла, нисам код куће, ал више нисам ни са пријатељима, нисмо могли бити скупа.

У гимназији су нам дали један оброк и два чебета да можемо прострти и да можемо се покрити, ништа више.

Касније нас је један пријатељ пребацио аутом у Зеницу. 1.11. сам дошла у Зеницу. Дошли смо у Црквице, у кино Први мај, јер је то био прихватни центар за избјеглице.

Услови у кину су били грозни. Знало је се десит да нас је било по шест стотина људи, с једним купатилом, са три или цетири мокра чвора са тоалетом и један умиваоник гдје се могло умит. Тамо смо били од октобра 92. до 1. фебруара 94. године. Скоро двије зиме смо тамо били. Храна је била на кухињи Црвеног крста, добијали смо готову кухану храну, грах, лећу, макароне, рижу и двије шните хљеба, а онда су послуже давали по фртал. Тај се колективни центар морао распустит, јер су услови за живота били никакви, и онда су нас смјештали гдје је било мјеста по камповима. Тако смо дошли овдје у камп.

По самом доласку из кина, овдје нам је било дивно, јер, имали смо мокри чвор, имали смо гдје се угријат, имали смо на што скухат, а то су били неки нормалнији услови за живот. Мени је било тешко кад сам дошла, јер сам дошла без залихе хране, пошто смо били у кину на готовој храни. Онда нисам имала дрва, није било тад струје у кампу, онда сам морала ић по дрва. Ал је лакше него што сам имала у кину. Другачији осјећај живота. Ипак је мање људи око тебе. Доле нас је јако пуно било, јер су кревети до кревета били смјештени. Храна је била редовна и у кину, два obroка, а и овдје су давали храну у

рефузи. Нама су пуно помагали и Норвежани са донацијама своје хране, мимо хране која се достављана од Црвеног крста.

Помало је досадно, немаш радне обавезе, једноличан ти је поса сваки дан, скухаш, опереш и нема смисла за живот. Мој извор примања је хуманитарна помоћ и једним дијелом нешто што добијам од радне организације.

31. јануара 96. године сам поново била у Јајцу. Стан гдје сам живила у Јајцу је усељен, станује породица, не знам из ког мјеста, нисам их упознала. Чула сам да су они из Довратица, двије породице. Али проблем је и тим људима, да се разумијемо, и њима је горе порушено. Е, кад би се сад направило горе тим људима један привремени смјештај, можда би се ти људи и вратили. Ал не може он отић, ако нема гдје.

Када бих имала прилике вратила бих се кући, свакако, зато што је то мој град, што ја немам другог града да је мој. Само да радим, да могу привређиват, да могу обезбедит себи егзистенцију. Ја мислим да ћу се можда брзо вратити кући, рекли су да је година повратка. Села су порушена скоро 80% и то треба направити. И то је проблем што се то не може организовано. Не би био проблем да се направи негдје смјештај, камп, у једном селу, па вратиш село. Прихватиш људе па им онда градиш куће, то не би био проблем. Али је нормално проблем, ако ја немам кров над главом, немам прозоре, немам врата, не могу тако живјет.

И кад одем назад не може бити као прије. Тешко ће бити и кад се врати, јер пуно је мојих комшија отишло вани. Неће се они лако одлучити на повратак, јер ипак сад су се они снашли тамо, живе прихваћени од државе у коју су дошли, а овдје су оставили нешто што не могу наћи. Ови из Њемачке нешто ће их доћ у Босну, ал колко сам информисана од других људи, пуно их из шведске, Данске и Норвешке иде за треће земље. Тако да ће поново у мом граду бити неки други људи, односно моје комшије ће бити неки други људи. Бити ће и неких старих комшија, али мало њих.

Проблем је и школовање дјеце. Јер, шта ће дјеца, изгубили су годину у рата и у Јајцу по изласку, по доласку у Зеницу нису кренули, значи губили су ратну годину, па сад требају још и поратну. Проблем је и здравство, болница. Мислим да има још пуно неких проблема. Једино људи сами, старци, најчешће се они желе вратити, њима пуно ни не треба. Мислим, далеко од тога да им не треба нормалан живот, али они прихватају и мање нормалан живот, јер њих више жеља вуче жеља да се врате, него можда неког млађег који је живио у граду током рата, и сада треба да се врати негдје у село гдје нема ни струје, ни воде, ни пута, ничега.

Све у свему, ја мислим да се може поново живјети мирно у Босни, зависи ко се како постави у животу. Јер, ја ако сам била човјек, и тако су ме прихватили и једна, и друга, и трећа нација, а мислим да сам остала човјек, тако да ће ме прихватити опет. А прихватају ме, одем у Јајце, сретнем се са старим знанцима, прихватају ме, што да ја њих не прихватим. Значи, може бити живота, само онолко колко ми будемо хтјели, појединачно. Не колективно, него појединачно, онда ће колективно доћи само по себи.

Тих пет мјесеци у Јајцу била је патња, ал је и кроз ону патњу, без обзира на гранате и на глад, најљепши осјећај ипак био онај да си још у својој кући, ниси на туђем. Ја сам дошла овдје, имала сам хљеба ал нисам имала дома, е то је.

Ја мислим да Босна као Босна, и ми као Босанци, не можемо бити једна национална држава, без обзира којих градова и градића. Босна ће бити мултинационална, барем ја мислим. Ми у Јајце и ако одемо значи нећемо бити

само ми Муслимани, него ће бит и Хрвати, а и Срба још увијек има. Ми ћемо морат живјет од рада, од посла, а не од тога шта си, које си националности.

За овај рат су криве усијане главе које су хтјеле да дођу до власти, оне су завеле народ, на све три стране, барем ја тако мислим. Неки људи су имали интереса и то су искористили. Кома је било доступно све - паре, храна и све, тај је имо интереса. Ја не! Мене је рат уназадио, омаловажио као човјека и обједио. Мислим да је то мањина људи, јер још увијек је већина људи без егзистенције. Ја рат нисам жељела, нит би га жељела више. Ја мислим да не би требало бити поново рата у БиХ, зато што је свијет пуно учинио за Босну. Мислим да неће дозволити последице толко НАТО трупа ту, не вјерујем. Поготово Америка која је пуно дала.

Мој народ има другачији смисао о идентитету сада него прије рата, на пуно начина. Једни су кроз користољубље, а једни су можда схватили нешто другачије, а ја сам остала још увијек као и прије.

Тад још 90. године сам рекла да неће моћ опстат овако, ал нисам вјеровала да ће се заратит.

Можда је тад требало доћи до промјене система, ал не на националном основу, у то ме нико не може увјерит. Да имам троје дјеце, на примјер, ја у истом моменту њима не могу удовољит, него је увјек један последице задовољен и увијек ће бити проблеми, јер увјек каже њему прије него мени. Е, мислим да и у овом моменту у Босни, три националне странке неће моћи опстат. Јер, увијек ће бит једна страна незадовољна, ко и моја дјеца.

Ја своју религију нисам ни прије пратила, а ни сад. Неки су сад почели да прате. Оне које сам ја некад знала и са којима сам радила нису прије пратили, међутим сад су почели. Али, на сву срећу, такви су мањина.

Проблем је у људима што су увјек гледали само интерес себи. Себе, а не окол. Приступали су и партији да би били неко у друштву, и сад прелазе у друге странке да би имали свој интерес. Сутра ће бити у некој трећој. Ти људи за мене нису људи. Јер, ако ћу ја гледат само интерес себе, а нећу гледат окол људе и њихов интерес, не могу ја тада лагат ни вјеру, ни себе, ни свијет. Мислим, има њих који преко вјере лажу и мене и народ. А знам их, бар пар људи, па сам изгубила повјерење у њи. Јер битно је мени да сам човјек, да могу разумјет тебе као човјека, ти разумјет мене као човјека, а религија је нешто што би требо човјек интимно чуват за себе. Мислим то је нешто у теби, ако си религиозан требаш чувати за себе, а не ја сам.

За мене је сад важно моје држављанство. Морам бит неко. Не знам на који начин, али важно ми је. Ја сам имала један пут држављанство и била сам Југословен, и било ми је фино. Сад кад немам више Југославију имам Босну, а то је једино што имам, онда сам и држављанин.

Не знам каква ће бит нова Босна, али ако вако буде, биће тешко. Ја би волила ипак стару Југославију, али онакву каква је била. Јер она је мени ипак била лијепа. Ја сам била поносна кад сам била Југословен, живила сам некакав живот мира и могла сам ићи, ако сам имала пара, куд хоћу. Мени је било фино и на послу, и с људима, и међу људима, и одлазак и по Србији, и по Хрватској, и по Црној Гори.

Наде и жеље за моју личну будућност су да имам кров над главом, да имам посао, да имам неко материјално примање, да могу обезбједит сама себи, а да не чекам туђу помоћ, него да живим од свог рада и од свог труда.

У садашњој економске ситуацији тренутно не видим ништа добро, али надам се у будућности једино послу. Кроз рад ћеш створит егзистенцију, нећеш имат онда проблема, размишљат ни ко си, ни шта си, него ћеш само радит. Незапосленост је највећи проблем. Људима треба једино запослење и мислим да ће бит боље.

Код нас је највише политике, а понајмање посла и сви смо политичари, а нисмо радници, не доприносимо. Још увијек се наши политичари надмећу ко ће доћи на сједницу, а ко неће доћ. Још не схватају одговорност, без обзира на све што је прошло, да смо ми још ту, и да се требају договарат не ради себе, него ради нас.

Имам пуно жеља за Босну и Херцеговину. Да се престану препуцават, да се пође радит, да се крене у нормалан и стабилан живот, сви скупа. Онда ћу и ја поћ ко појединац, ако пође опћенито у Босни. Да ја могу отић у Јајце, у ствари да се вратим, и да ја онда могу отић у Неум, да ја могу отић и у Сарајево, и у Бања Луку, без проблема. Једино да ми без проблема то буде, и онда ћу мислит да је ипак Босна права.

Имала бих посебну поруку за читаоце. Не дозволите да се вама деси ово, јер рат не доноси ништа фино. Патњу, тугу, ништа друго. Чувајте себе за будућност својих генерација. Ако једном се то деси, тешко се то врати. Требаће времена и нама, а не би пожељела никоме више.